

Emil Hagen

De første kvinnelige fotografene i Lillehammer 1868-1936

-Hvem var de kvinnelige fotografene og hvilke bilder
sitter vi igjen med?

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Jon Olav Hove
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
HOSPITERINGEN VED SVERRESBORG FOLKEMUSEUM	1
TEMA OG PROBLEMSTILLING	3
METODE	4
LEVNINGER	5
OPPBYGGING AV OPPGAVEN	5
<u>FOTOGRAFIETS HISTORIE</u>	<u>6</u>
GENERELT	6
FOTOGRAFIET I NORGE	7
KVINNER I FOTOGRAFIEN OG UKJENT FOTOGRAF	8
<u>FOTOGRAFENE PÅ LILLEHAMMER</u>	<u>11</u>
DE KVINNELIGE FOTOGRAFENE PÅ LILLEHAMMER.....	12
JOSEPHINE GRUNDSETHS ATELIER	12
CHARLOTTE BARTHS ATELIER.....	13
ALVILDE TORPS ATELIER	15
SLUTTEN PÅ DE KVINNELIGE FOTOGRAFENE	16
<u>HVILKE OG HVOR MANGE BILDER SITTER VI IGJEN MED ETTER DE KVINNELIGE FOTOGRAFENE I LILLEHAMMER?</u>	<u>17</u>
<u>KONKLUSJON</u>	<u>20</u>
<u>KILDELISTE</u>	<u>21</u>
1.0 PRIMÆRKILDER.....	21
1.1 INTERVJU	21
1.2 AVISER.....	22
1.3 FOTOGRAFI	23
2.0 SEKUNDER KILDER.....	24
2.1 BØKER.....	24
2.2 ARTIKLER	25
<u>VEDLEGG.....</u>	<u>27</u>

En stor takk til alle som har hjulpet meg.

I denne perioden hvor jeg har skrevet Bachelor oppgaven min så har jeg lært meg mye nytt. Både om lokalhistorien i min egen hjemby Lillehammer samt fotograf og kvinnehistorie i Norge og utland. Det har til tider vært hardt arbeid, men det har også vært veldig givende arbeid å kunne se resultater av arbeidet en legger ned. Det som også har drevet fram arbeidet er også nysgjerrigheten min. Desto mer jeg fant ut om de kvinnelige fotografene jo mer hadde jeg lyst til å vite om de. Det er under dette arbeidet jeg også har fått hjelp av flere personer. Personer fra fagmiljøer innenfor fotografihistorie, museums sektoren, lokale i Lillehammer og omegn samt veilederne på NTNU for kulturminneforvaltning bachelor våren 2021. Det er disse jeg nå vil takke for en fantastisk hjelp og veiledning. Hadde det ikke vært for disse personene så hadde ikke denne bachelor oppgaven vært mulig å få gjennomført.

Jeg vil starte med å takke mine intervju objekter Fotografmester Øystein Lind, Berit Thronæs, Camilla Damgård ved Maihaugen og Geir Ove Andreassen ved Anno Domkirkeodden. Disse har gitt meg viktig informasjon. Med denne har jeg kommet lengere med og fått løst noen gåter. Samt fått svar på det aller meste jeg har lurt på som har kommet opp gjennom arbeidet. Jeg vil også takke mine studiekamerater som jeg nå har gått sammen med i tre år. Dette er personer som er svært flinke i sitt arbeid og som har vært viktige støttespillere både gjennom studiet og privat. Hadde det ikke vært for disse hadde ikke studietiden og motivasjonen til denne oppgaven vært den samme.

En annen jeg også må takke for å en fantastisk måned ved Sverresborg folkemuseum er Dino Makridis. Uten denne måneden med han så hadde ikke fått denne viktige erfaringen før min oppgave skriving. Makridis er en som har lært meg mye og gitt meg givende oppgaver som jeg har synes har vært veldig spennende å jobbe med. Jeg vil også takke alle de andre medarbeiderne jeg møtte på Sverresborg for et trivelig opphold. Jeg må da også takke Studiekonsulent Espen Andresen som fikk satt opp min hospitering ved Sverresborg.

Til slutt må jeg takke min veileder gjennom skrivingen av bachelor oppgaven Førsteamanuensis Jon Olav Hove. Hove har vært til den største hjelp ved veiledningen av oppgaven. Uten denne veiledningen hadde jeg gått glipp av mange viktige momenter som Hove har belyst. Han har fått meg til å tenke og gitt meg god og konstruktiv tilbakemelding gjennom hele skrive perioden. En meget viktig og høyst uvurderlig hjelp som jeg setter høyt.

Innledning

Hospiteringen ved Sverresborg folkemuseum

Da jeg fikk beskjed i starten av januar at jeg skulle få ha min hospitering på Sverresborg så ble jeg veldig spent på hvordan min hospitering kom til å bli og hva jeg skulle på å oppleve på en måned ved et folkemuseum i Trondheim. Jeg reiste til Sverresborg på morgenen den 11 januar. Da jeg ankom, ble jeg tatt imot av Avdelingsleder og fotograf ved bevaringsavdelingen på Sverresborg Dino Makridis. Jeg fikk så en omvisning av lokalet hvor de holder til og ved bevaringsavdelingen og fikk hilst på flere ansatte. Jeg begynte med å digitalisere bilder fra Schrøder-samlingen som Sverresborg tok over fra bedriften fotograf Schrøder. Samlingen er stor og den går fra fotojournalistikk, portretter, reklamefoto og mye mer. Jeg merket fort da jeg begynte å digitalisere bildene at dette var unikt fotografisk materiale som dokumenterer Trondheim på midten av 1900 tallet nøye.

Brorparten av jobben jeg gjorde på Sverresborg var å digitalisere bilder fra Schrøder samlingen. Framgangsmåten vi brukte var å bruke et speilreflekskamera på et reproduksjonsbord som hadde et lysbord med en glassplate som vi plasserte negativer under for å avfotografere. Jeg avfotograferte da flere konvolutter med negativer for å så ta minnekortet over til datamaskinen og gi de et navn som samsvarte med det som var på konvolutten de kom i. Deretter tar man og stiller inn så eksponeringen på bildet blir riktig. Etter dette begynte jeg med å retusjere dette er da jeg får bildene til en riktig størrelse og får de i vater da horisont og annet kan bli feil ved fotografering. Dette innebærer å fjerne kantene som er på filmen altså ueksponerte flater på filmen som rammer inn selve bildet. For å så redigere bildene. Redigeringen av bildene bestod som oftest av å fjerne støv, flekker og riper ofte alle de nevnte på et bilde.

Hvor mye som måtte gjøres med et bilde varierte mye fra enten litt støv til større skader som måtte lappes sammen for å kunne få et helhetlig bilde. Jeg kom også ofte borti situasjoner hvor jeg måtte begrense hvor mye jeg skulle gjøre med et bilde. Hvis det var slik at et bilde hadde store mengder flekker eller andre feil så måtte jeg holde meg til å ta de største partiene så bildet ser bra ut. Man kunne ikke fjerne hver minste lille skramme på et bilde da dette ville ha mangedoblet tiden Dette er et kompromiss man gjør for å effektivisere prosessen med digitaliseringen sett i lys av den totale størrelsen på samlingen og ressursene til disposisjon, som ikke samsvarer.

Jeg fikk også et innblikk i den digitale lagringen og hvor viktig det er. Samt hvilke sikkerhetsløsninger de bruker for å passe på bildene som er digitalisert. Bildene som blir tatt lagres i JPEG som er et mer brukervennlig format og tar mindre plass. Det hadde vært bedre å bruke andre formater som TIF da disse beholder mer detalj. Men dette er et kompromiss man har inngått med tanke på fremtidig lagringsplass. Bilder lagres på to servere en i Lillehammer og en i Trondheim. Disse oppdateres synkront og er plassert forskjellige steder i tilfelle det skulle skje en natur katastrofe eller lignende.

Når jeg fikk være med å se på Sverresborg sitt fotoarkiv som ligger i museets publikumsbygg fikk jeg se på hvor viktig riktig bevaring, riktig lagring og den riktige bevaringen er av gjenstander. Det var da jeg fikk se det største fotoarkivet at jeg fikk satt tallene i perspektiv på hvor mange bilder det er i samlingen til Sverresborg. Det var flere hyller og mye av det som var der var glassplate fotografier mye Schrøder og mye fra andre samlinger. Schrøder samlingen hadde ikke hatt et godt liv før den kom til Sverresborg og dette kan ses på papiret og noen av glassplatene. Enkelte deler av samlingen hadde vært utsatt for vannskader og varierende temperatur. Det var en rapport fra Kulturrådet i 1998 som sa at Schrøder samlingen var det verst bevarte fotoarkivet på landsbasis med en anslått gjenværende levetid på 10 år, hvis den ble værende i sine lokaler. Det var også en av de viktigste grunnene til at museet fikk medhold om anmodningen om flytting av materialet.

Det var en hylle seksjon hvor den galvaniserte stål hyllen som glassplate fotografier var satt på hadde fått et stort korrosjons angrep. Dette kan ha oppstått fra flere årsaker fra fotografiene, men det har nok med en blanding av vann, kjemikalier fra fotografiene og at mye av papiret og kartongen som bilder er oppi og lagret i ikke er syrefritt.

Det var ved min hospitering på Sverresborg og under arbeidet, med Schrøder samlingen at jeg begynte å få ideer til min oppgave. Da jeg fikk se alle disse bildene som hadde blitt tatt av Schrøder opp igjennom årene med alt fra reklame, portretter til eget bedriftsarkiv at jeg begynte å lure på hvordan fotograf miljøet var i min egen hjemby Lillehammer. Jeg hadde bare hørt om en fotograf som jeg viste hadde røtter lengere tilbake og som holder på den dag i dag. Derimot ble jeg overrasket da jeg begynte å lete i lokalhistorie bøkene og på digitalt museum. Her var det flere fotografer og mange av de var kvinner.

Tema og problemstilling

Kvinnefotografene dominerte i nesten 70 år på Lillehammer. Jeg skal i denne oppgaven

«Se på det kvinnelige fotografmiljøet i Lillehammer med et søkelys på perioden 1860 til 1930 Tallet. Samt å utforske hvem de var og se på hvilke bilder vi sitter igjen med etter nesten 70 år med fotografering.»

Oppgaven sitt tidsspenn går fra 1830 tallet til utover på 1900 tallet. Da jeg tar for meg punkter både før og etter de kvinnelige fotografene.

Etter å ha vært på Sverresborg og hospitert som en del av arbeidet med Bachelor oppgaven så fikk jeg jobbe mye med fotografi. På Sverresborg fikk jeg sett mye av historien til Trondheim gjennom bilder og dette vekket min interesse for hva som var av bilde materiell av min egen hjemby Lillehammer. Det var når jeg gikk inn for å finne mer informasjon om fotografer i Lillehammer at jeg etter hvert fant ut at det hadde vært mange kvinnelige fotografer i Lillehammer.

Dette var Informasjon jeg fant i det lokale historielagets årbok. Artikkelen var generell, men når jeg leste den så var noe jeg ville undersøke nærmere.

Jeg ville se på historien og prøve å kartlegge og finne ut hvem disse kvinnelige fotografene var, hvorfor det var så mange kvinnelige fotografer på et tidspunkt og se på bilde materialet vi sitter igjen med etter fotografene. Jeg kommer også underveis i oppgaven til å gå igjennom fotografihistorie, temaet ukjent fotograf og kvinnekamp gjennom fotografien. Oppgaven skal ikke konsentrere seg på de tre siste punktene, men dette er punkt jeg mener det har vært riktig og viktig å skrive om i sammenheng med de kvinnelige fotografene i Lillehammer. Da det er viktig å se historien bak hvorfor det var så mange kvinnelige fotografer og deres hverdag. Samt å vise hvordan situasjonene var for kvinnene på tiden oppgaven tar for seg.

Metode

En del av min innhenting av informasjon kommer fra bøker og da bruker jeg lokalhistorie bøker og bøker som omhandler fotografi. Det er skrevet om de kvinnelige fotografene på Lillehammer før, men denne teksten går ikke i dybden. Denne teksten som er skrevet av Kristian Hosar for Fåberg og Lillehammer historielag har vært et viktig rammeverk for oppgaven. Bøkene finner jeg mest av ved Nasjonal biblioteket og på lokale bibliotek.

Mesteparten av min informasjon har kommet fra primærkilder som avisartikler som jeg har funnet selv gjennom å lete på Nasjonalbiblioteket. Her har jeg systematisk gått igjennom og prøvd å finne så mye informasjon om de kvinnelige og de mannlige fotografene som mulig. Da har jeg søkt i lokalaviser etter navnene på samtlige personer som jeg har skrevet om. Jeg har også funnet informasjon i nasjonal presse. Deretter har jeg prøvd å få sett igjennom alle avisartiklene som omhandler de personene og den perioden jeg tar for meg.

Jeg har også under arbeidet med oppgaven laget to Excel-oversikter. Disse tar for seg alle fotografene som har vært i Lillehammer i perioden oppgaven omhandler. Den andre ser på motivene til tre av de kvinnelige fotografene samt LH-serien. Denne dataen er for det meste fra Eldre Norske fotografer av Bonge. Listen har også blitt supplert med andre kilder som eldre aviser og folketellinger. Motiv listen bruker digitaltmuseum som motiv grunnlag.

Nettsider som har blitt brukt er flere noen er brukt for å dobbeltsjekke informasjon, finne fotografi historie og finne bildemateriale gjennom digitalt museum. Folketellinger og historisk befolkningsregister er sider jeg har brukt for å finne og bekrefte informasjon og se på bosituasjoner. Jeg har også etter hvert som jeg har skrevet om de kvinnelige fotografene opparbeidet flere spørsmål. Disse fikk jeg ikke besvart gjennom bøkene og nettsidene jeg brukte. Da har jeg prøvd å finne slektninger eller andre som kunne ha svar eller opplysninger. Jeg har så enten sendt epost eller ringt de aktuelle og fikk for det meste besvart det jeg lurte på.

Utfordringer med arbeidet har vært mangel på bildemateriale og at mye informasjon har gått tapt ved lite eller ingen dokumentering fra fotografene som teksten omhandler. Feil staving av navn er også noe som har gjort innsamlingen av informasjon vanskeligere. Det har også vært utfordrende å søke igjennom aviser som har brukt gotisk skrift da tekstsøk på nasjonalbiblioteket leser dette dårlig. Da har løsningen vært å gå igjennom og lese de aktuelle årgangene etter informasjon eller å prøve enklere og kortere søk.

Levninger

Levninger er et begrep som brukes om egentlig alt som kommer fra fortiden. Disse levningen er materiale som sier noe eller gir oss informasjon om fortiden.¹

Multimediale levninger er også kilder fra fortiden, men denne har gjerne flere sider. Kilden sier altså mer en det vi kanskje ser med det første. Kilder kan også ha forskjellig betydninger og kan gjerne tolkes på en helt annen måte nå en det det som var i tankene da objektet ble produsert.²

Tar man eksempelet til et bilde av noen, så kan man gjerne tolke noe mer ved å se et bilde fra fortiden i dag. Bildet som i fortiden ble tatt som et familiebilde kan nå brukes for å tolke og brukes som kilde. Eksempel som en kilde om levekår til personen på bildet. Legger vi til enda en levning, inskripsjoner eller skiftelige kilder enten på bildet som vi tar eksempel i. Eller om det er en skriftlig kilde som er relatert til personen på bildet blir det plutselig enda mer å tolke. Hvordan skal vi da tolke det, og hvilken levning skal ses i lys av hvilken den ene eller den andre?³

Oppbygging av oppgaven

Oppgaven er bygget opp kronologisk så jeg tar først for meg fotografi historie generelt hvor jeg går inn på teknologien innenfor fotografifeltet. Samt utviklingen i perioden som jeg ser på de kvinnelige fotografene. Fotografiets historie i Norge og kvinnelig fotografi historie med et søkelys på hvorfor det ble så mange kvinnelige fotografer på denne tiden. Da ser jeg på utviklinger i kvinners rettigheter og andre momenter i samfunnet som legger opp til denne utviklingen. Jeg ser også på temaet «ukjent fotograf» og hvordan dette kommer til. I sammenheng med dette ser jeg på flere eksempler til det jeg redegjør om.

Deretter går jeg over til Lillehammer og ser på byens fotograf miljø før kvinnene kommer inn i bildet. Etter dette går jeg igjennom de tre hoved kvinne atelierene og skriver om hvert av disse atelierene. Jeg går også inn på tiden hvor de kvinnelige atelierene forsvinner på kort tid etter hverandre og blir tatt over av menn. Jeg prøver også å se på hvorfor dette skjedde. Deretter ser jeg på hva vi sitter igjen med etter de kvinnelige fotografene sitt virke i byen de nærmest hadde fotografisk monopol i nærmere 70 år. I tillegg til å helt til slutt komme med en konklusjon.

¹ Leidulf, M. & Ryymin, T. 2018 S.126

² Leidulf, M. & Ryymin, T. 2018 S.172

³ Leidulf, M. & Ryymin, T. 2018 S.182-183

Fotografiets historie

Generelt

Fotografiet ble for første gang ført på et fysisk objekt i 1826 da franskmannen Nicéphore Niépce fotograferte et landskaps fotografi med en eksponerings tid på åtte timer på en tinnplate.⁴ Dette var starten på fotografiets historie og skulle være det som startet store utviklinger innenfor feltet. Niépce inngikk et samarbeid med Louis J.M Daguerre for å prøve å korte ned tiden det tok å fotografere. Dette samarbeidet resulterte i daguerreotypien som var den mest populære teknikken frem til 1860-tallet, selv om det var flere eksperimentale typer. Prosessen som tok over som den dominerende etter daguerreotypien var en prosess som heller brukte glass. Denne ble først brukt våt da kjemikaliene ble tatt på rett før fotograferingen skulle skje. Men platen man fikk fotografiet på gikk fra å måtte prepareres i felt til å bli preparert på fabrikk. Da fikk man disse platene tørre og i en boks. Dette var både enklere og mer brukervennlig da man ikke trengte å ta med så mye utstyr for å kunne fotografere.⁵

På slutten av 1800 tallet så kommer det en filmtype som kommer på rull istedenfor på glass. Dette gjør både kameraet lettere å holde og lettere å bruke da det er flere eksponeringer på en rull. Disse kameraene ble så levert inn og man fikk bildene og kameraet tilbake med ny film i seg. Så i 1925 kommer det første Leica kameraet som bruker film i et mindre format og kameraet blir igjen enda mindre.⁶ Dette var starten på den rull filmen og kameraet omtrent samtlige ungevokse og eldre har vokst opp med hvor man putter en rull i kameraet, tar bildene og leverer de til fremkalling. Så fra starten med daguerreotypien så har det blitt gjort fremskritt som har gjort fotografien enklere og enklere. Så kom man til slutt til det punktet at man gradvis gikk fra å måtte være kjemiker til at formatet er så brukervennlig at alle kan lære seg å fotografere.

⁴ Ahlsen, Ø.B. Et.al. 2019

⁵ Ahlsen, Ø.B. Et.al. 2019

⁶ Pihl, R. Et.al. 2021

Fotografiet i Norge

Daguerreotypien ble for første gang nevnt i Norge i et blad kalt *Ny Hermoder* der ble denne teknologiske nyvinningen hedret med dikt. Dikteren selv ble så interessert i denne nyvinningen at han selv begynte med daguerreotypien og ble da kjent som Norges første fotograf. Dette var Thøger Winter som innvandret fra Danmark. han var egentlig jurist og forlagsmann, men var med å spre ordet om daguerreotypien.⁷

Senere på 1840 tallet kommer det flere fotografer gjennom Norge. Det som er fellesnevneren for disse er at de er hovedsakelig omreisende fotografer, hovedsakelig fra Danmark og Tyskland. De få faste atelierene i Norge er da hovedsakelig i de større byene, mens de omreisende fotografene dekker resten av landet. Før de ankommer byene så annonserer de i lokale aviser sine tjenester. Deretter oppholder de seg i byen i den tiden det er tilstrekkelig kunde grunnlag til de så drar videre.⁸

Teknologiske utviklinger innenfor fotografien skulle gjøre en omveltning innen fotografien i Norge. Man gikk fra den kostbare daguerreotypien som bruker metallplater til å fotografere til at glassplatene blir introdusert. Det ble med dette enklere å være fotograf og det merkes også på antallet fotografer i Norge. Mellom 1840 og 1859 var det registrert 53 fotografer som i hovedsak brukte daguerreotypien. Men når vi ser våtplate teknikken kommer inn så ser vi plutselig et større byks i fotografer. I årene 1860 til 1865 så er det registrert rundt 200 fotografer. Dette er en økning på drøyt 150 fotografer mer. På denne tiden når det kom flere så var mange av disse yngre og konkurransen ble større. Det ble også enklere å lære seg å fotografere da bokhandlere annonserte at de hadde veiledere til det grunnleggende innen fotografien.⁹

⁷ Larsen, P. & Lien, S. 2007 S. 14-15

⁸ Larsen, P. & Lien, S. 2007 S. 28-29

⁹ Larsen, P. & Lien, S. 2007 S. 40-41

Kvinner i fotografien og ukjent fotograf

Samtidig som at det foregikk store utviklinger innen fotografiteknikken så er det også mulig å se flere kvinnelige fotografer som dukker opp i Norge. I 1875 var det for eksempel registrert 24 selvstendige kvinnelige fotografer i Norge. Går man fram til starten på 1900 tallet i året 1910 så hadde tallet på antall registrerte kvinnelige fotografer steget til 118 stykker. Grunnen til at vi ser dette bykset i antall kvinnelige fotografer kan være flere, men en hovedårsak kan være de nye lovene som kom på 1860 tallet som sikret kvinner retten til å tjene penger utenfor hjemmet. Siden fotografiyrket også var såpass nytt så var det også enklere for kvinner å etablere seg inn i yrket.¹⁰

Fotograf var også noe som ble fremmet som et yrke som passet godt for kvinner da det ble sett på som at kvinner hadde en naturgitt gave som var estetikk sans.¹¹ Yrket ble også fremmet av en forening for kvinnelig håndverk på 1860 tallet som da kanskje fikk flere kvinner til å tenke på dette som en mulig karriere.¹² Dette skjer jo også på den samme tiden som loven om lønnet arbeid for kvinner kommer og hadde mye nok mye og si for den utviklingen vi så av antall kvinnelige fotografer. Selv om tallet på antall kvinnelige fotografer var høyt i 1910 var det antageligvis flere.

Dette kommer av forskjellige grunner det kan være at de ikke brukte sitt eget navn, men at atelieret bar navnet til ektemannen. En annen grunn kan være at flere atelierer kanskje var mer private og bar mindre preg av å være en bedrift. Noen Jobbet nok mer og markedsførte seg ikke på samme måte som andre fotografer dette. Dette kan nok se mer av på bygdene med mindre innbyggere hvor markedsføringen av deres fotografi gikk igjennom praten på bygda og i mindre grad igjennom skiftelige kilder. Det kan også ha vært vanskelig å finne ut hvem som var bak ulike firmanavn i ettertid som når man bare bruker etternavn eller bedriftsnavn på sitt atelier.¹³

¹⁰ Larsen, P. og Lien, S. 2007 S. 49

¹¹ Larsen, P. og Lien, S. 2007 S. 49

¹² Hosar. 1988 S. 117

¹³ Larsen, P. og Lien, S. 2007 S. 49-51

Fotograffaget kommer og blir et aktuelt yrke i en spesiell tid i verden da det skjer flere store forandringer. Det er befolkningsvekst, men det er samtidig færre giftemål så kvinner finner måter å livnære seg på uten en mann.¹⁴ Norge går også fra å være en natur og jordbruks nasjon til å gå inn i en industriell. Byene vokser og flere går fra å det tradisjonelle gårds livet til å flytte å komme til byen og livnære seg på andre måter.¹⁵ Noe som også som tidligere nevnt skjer på denne tiden er arbeidet for kvinner sine rettigheter som sakte, men sikkert innføres i det Norske samfunnet. Dette skaper muligheter for flere kvinner til å stå på sine egen ben økonomisk gjennom retten til å tjene penger utenom hjemmet.

Det er også på samme tid at vi ser disse fotografene som i ettertiden har blitt kalt fotofeminister dukker opp rundt om i landet. Dette var kvinnelige fotografer som også kjempet for kvinners rettigheter og brukte blant annet fotografien som en måte å fremme dette på.¹⁶ En av disse fotofeministene var Fotografen Marie Høeg som jobbet for kvinners rettigheter og jobbet med flere forskjellige foreninger. Høeg var med å starte lokallaget for Landskvindestemmeretsforeningen i Horten og var aktiv i flere foreninger for kvinners rettigheter. Marie Høeg hadde også et forhold med prestedatteren Bolette Berg, begge jobbet sammen i deres atelier i Horten. Marie Høeg sitt private arkiv som ble funnet i 1996 gir oss et innsyn i privatlivet til samlivet til to kvinner på sent 1800 tidlig 1900 tallet.¹⁷ Dette viser en Marie Høeg som leker med kjønnsroller og bryter normer på kvinners oppførsel fra tiden.¹⁸

Bildene til Marie Høeg var nok ikke vist åpent når de ble tatt, men er en viktig kilde for å kunne få et innblikk til et like kjønnnet par som valgte å leve sammen fra Sent 1800 tallet. Man kan også tenke seg at fotografien var med på å støtte opp kvinnekampen. Da ved at kvinner fikk eget arbeid og kunne tjene egne penger, leve selvstendige liv. Dette kan ha skutt fram deres prosess for kvinners stemmerett gjennom økt aktivitet fra selvstendige yrkeskvinner som stilte sterkt både med midler og arbeid for sine saker. Bildene kan nok også ses på som viktige da de tidlig likestiller og viser tidlig yrkesaktive kvinner som lykkes innenfor sitt felt. Men bildene etter disse kvinnene kan være vanskelige å finne. Det kan komme av flere grunner. Som at de er ødelagt, bortgjemt, men også det at de ikke har blitt kreditert til den fotografen som har tatt de. Da blir de markert med «Ukjent fotograf».

¹⁴ Erlandsen, R. 2000 S.179-180

¹⁵ Larsen, P. og Lien, S. 2007 S. 27

¹⁶ Breen, 2008

¹⁷ Lønnå, 2019

¹⁸ Høeg, M./Preus museum [Fotografi] 2013

Som Thomas M. Walle nevner I artikkelen om ukjent fotograf så er «Den mest kjente fotografen i museenes arkiver er sannsynligvis «ukjent fotograf» ...»¹⁹ Krediteringen «Ukjent fotograf» er noe man ser ofte når man går igjennom bilder dette er en tittel bilder som ikke har en kjent opphavs person får. På digitalt museum så kan man søke etter fotograf under avansert søk. Går man inn her og plotter inn «Ukjent» får man opp over 170 000 bilder.

I tillegg må vi regne med at det finnes mange flere bilder der fotografen er ukjent.²⁰ Det er nok også flere bilder som har ukjent fotograf en disse bildene da fotografier med «Ukjent fotograf» kan bli kreditert til en organisasjon eller bedrift istedenfor. Dette har man blant annet blitt sett gjort med et album som ble funnet av en mann fra Eidskog. Disse bildene viser militære bilder fra 1905 hvor da Norge jobbet for å komme ut av unionen. Disse bildene har en ukjent fotograf så da har bildene blitt satt under Forsvaret som tilvirker²¹ Så det er nok flere forskjellige foreninger og organisasjoner som har blitt satt som tilvirker da fotografen har vært ukjent.

Grunnene til av en fotograf blir ukjent kan være mange. Det kan være at et arkiv har blitt splittert opp hvor ikke alle bilder er markert med opphavet eller at det har blitt dårlig kreditert da bilder har blitt publisert. Dette kan vi se med den kvinnelige fotografen Kari Berggrav hvor hennes spannede bilder fra starten av krigen har blitt dårlig merket og noen har også blitt borte med årene. Det kan også ofte bli nødvendig å gjøre detektiv arbeid for å finne hvem den ukjente fotografen er. Et eksempel er fra Alma Braathen hvor det ble funnet et bilde som var markert ukjent fotograf. Det ble senere bekreftet at bildet som var markert ukjent fotograf i riksarkivets fotobase var Braathen sitt etter at det ble funnet brukt i en eldre avis.²² Kvinner kan ofte bli borte i arkivene av flere grunner som at de jobbet i et annet atelier, brukte et pikenavn eller ble gift. Da kan det være vanskelig å finne tilbake den originale fotografen. Dårlig markering, ingen markering eller mangel på kunnskap om materiellet kan være en grunn til at man sliter må å identifisere opphavet til fotografier.²³

¹⁹ Dietrichson, 2019

²⁰ Digitalt museum, 2021

²¹ Andresen & Nordlie 2004

²² Svinningen, ukjent år

²³ Dietrichson, 2019

Fotografene på Lillehammer

De aller første fotografene som kom til Lillehammer som vi i hvert fall vet om i dag gjennom lokal avisene var fra Danmark. Det antas at de aller første som tok og fotograferte Lillehammer var utenlandske turister som kom til Norge gjerne fra Tyskland, franskrike eller England. Men danskene som annonserte i avisen kom reisende til Lillehammer og ble her en periode. De ble ikke kalt fotografer, men de var noe som het Daguerreotypist etter navnet på den teknikken som ble brukt for å fotografere.²⁴

Det var to danske daguerreotypister som kom til Lillehammer og lyste ut annonser i lokalavisen. Den første var en med navn Clausen fra København som annonserte 4. september 1855.²⁵ Deretter kommer det en annen Daguerreotypist som heter U.L. Hwiid som sier han både tar portretter og grupper hos Fr. Hammer.²⁶

Dette nok også deres måte å drive forretningen sin på. Ved at de reiser fra sted til sted med kamera og fotograferer en hvis periode for å så reise videre. Siden kunde grunnlaget ikke var stort nok så tar man heller og fotograferer mange på en kortere periode for å så dra videre til neste by eller bygd. Da man alltid i teorien har et godt kundegrunnlag som man kan tjene på.

Den første Norske fotografen som vi vet om som holdt til i Lillehammer var Marcus Thrane. Han hadde en privatskole her og holdt til i byen i fem år til han ga seg med privatskolen her og dro fra byen.²⁷ I 1858 fikk han utdanning innen fotografi i Tyskland fra familien. Thrane reklamerte gjennom i en rekke annonser i 1860 fram mot julen samme år at han holdt til ved Hammer Hotel og kunne fotografere portretter.²⁸ Hvor lenge Thrane oppholdt seg som fotograf i Lillehammer er usikkert, men han var fotograf på Vestlandet i byene i Ålesund og Volda i 1862. Så Marcus Thrane var nok i byen og fotograferte i en periode på cirka en toårs tid. Det kommer fram fra en kilde at han fotograferte flere steder i landet.²⁹

Det var også noen andre fotografer som enten var omreisende etter dette, men det var også lokale med eget fotoapparat. Men det kommer fram som at dette var mer på hobby basis. Samt at det ikke var noen som hadde eget atelier i byen.³⁰

²⁴ Hosar, 27/11/2003 S.38

²⁵ Lillehammer tilskuer 4/9/1855 S.4

²⁶ Hosar. 1988 S. 113

²⁷ Pryser, T. 2020

²⁸ Hosar. 1988 S. 113

²⁹ Digitalt museum 2015

³⁰ Hosar, 27/11/2003 S.38

De kvinnelige fotografene på Lillehammer

Josephine Grundseths Atelier

På våren i 1868 så ble det annonsert i avisen at det var et atelier som tok bilder og dette var Josephine Grønbech. Grønbech kom opprinnelig fra Vadsø, med en far som var ansatt i Tollvesenet. Hun hadde satt opp atelier i Storgata i Lillehammer og lokalisasjonen er veldig sentral. Grønbech blir den første faste fotografen Lillehammer hadde, hun fikk åpnet atelier og hadde en god plassering i byen. Dette i motsetning til de tidligere foto grafene som vanligvis opphold seg på hoteller og fotograferte i leide lokaler. Annonsen hadde slagordet «Grønbechs atelier – Hvor kun gode bilder leveres»³¹

Grønbech gifter seg imellom 1868 og 1870 da hun i folketellingen fra 1870 står oppført som kona til en urmaker som opprinnelig kom fra Elverum. Han het Theodor Grundseth jobbet i en urmaker forretning i sentrum.³² Grønbech fikk da nytt navn og gikk over til etternavnet Grundseth og drev atelieret under navnet Josephine Grundseth.

Grundseth fotograferer også på Gjøvik hvor hun har et eget atelier, men selve hoved driften holdes i Lillehammer. Grundseth var også den første fotografen som etablerte seg og en av de første som avfotograferte Gjøvik. Der har Grundseth en dobbel milepæl Den første på Gjøvik og den første Kvinnelige på Lillehammer. Hun hadde atelier på Gjøvik fram til 1880 hvor hun da ga seg der.³³ Det sies ikke i noen av de skiftelige kildene om hvorfor Josephine Grundseth oppretter atelier på Gjøvik. Det kan komme av flere grunner som å ville dokumentere større deler av regionen. På en annen side kan det også være at det var for liten kundebase for å bare kunne holde på i Lillehammer. Det var også dette vi så ved de omreisende fotografen ved at de reiste rundt i landet og fotograferte en stund helt til minskningen i kundegrunnlaget gjorde at de reiste videre.

17. mai 1882 blir det skrevet i *Lillehammer tilskuer* at Grundseth kommer til å fortsette å fotografere fram til 24. juli etter dette blir bedriften overdratt til søstrene Barth.³⁴ Så dette blir slutten på Josephine Grundseth sin virksomhet som fotograf i Lillehammer da Grundseth og Sønnen Christian emigrerer til Amerika på sommeren i 1882.³⁵

³¹ Hosar. 1988 S.114

³² Folketellingen 1870, Lillehammer kjøpstad

³³ Blichfeldt, 1985 S. 74

³⁴ Lillehammer tilskuer 17/5/1882 S.4

³⁵ Hosar. 1988 S.114

Charlotte Barths atelier

For søstrene Barth ble emigrasjonen til Grundseth starten på deres eget fotografiske atelier. På starten etter Grundseth sin emigrasjon så går de under navnet «Josephine Grundseths efterfølgere». dette varer ikke lenge da de senere skifter navn på atelieret til «Charlotte Barths fotografiske atelier».³⁶ Søstrene fikk opplæring av Grundseth selv og anbefaler i en annonse i en av lokal avisene sine tidligere ansatte. Søstrene har også overtatt platene til Grundseth. Disse punktene kan ha vært viktig da de både får skryt og overtar platene til Grundseth.³⁷

Dette vil si at deres navn er ute blant innbyggerne og at de fra start har en kundegruppe fra alle platene de kan kopiere fra og selge. Ikke minst det at Josephine Grundseth gir sin støtte til de som skal videreføre hennes firma er en god grunn å stå på når man går over til å styre atelieret selv. Dette viser også at Josephine Grundseth har en reel innflytelse da hun kanskje virker som en lærer eller mentor for søstrene Barth. Grundseth ha også en lang fartstid i yrket så det er ikke bare atelieret og ryktet hennes som er en stor del. Det også at hun lærer bort det hun selv har lært og gir sin li til de yngre søstrene Barth til å videreføre hennes atelier i hennes navn selv om det er for en kortere periode kan jeg se for meg at dette var en god merkevare i starten.

Atelieret ble drevet av begge søstrene Barth på Lillehammer fram til den ene søsteren Inger Barth starter et eget atelier på Hamar. Hva grunnen var til at hun flytter til Hamar og starter eget atelier. Det kan være grunner som at det var et for lite marked for begge på Lillehammer eller at Inger faktisk hadde lyst til å drive et eget atelier. Da Inger Barth flyttet fortsatte Charlotte Barth atelieret på Lillehammer fram til hun giftet seg i 1889 og flyttet så ut av byen og var borte fra byen til hun flyttet tilbake på 1920 tallet.

³⁶ Hosar. 1988 S.114

³⁷ Lillehammer Tilskuere 29/7/1882 S.4

På Hamar hvor søsteren Inger hadde startet for seg selv ble hun gift to år senere i 1891. Da kom en tredje Barth søster inn i bedriften Adelaide Barth. Senere gikk Inger inn i bedriften igjen som bestyrer fram til sønnen til Josephine Grundseth, Christian Grundseth kom tilbake fra USA.³⁸ Han kom til Hamar i 1902 og bestyrte bedriften som moren hadde startet i Lillehammer. Christian Grundseth overtok så bedriften i 1906 som Inger og Charlotte Barth hadde overtatt fra hans mor 24år tidligere i Lillehammer. Han drev så bedriften på Hamar fram til 1951 da hadde han blitt 80år gammel.³⁹

Etter at Charlotte Barth hadde giftet seg og flyttet til Christiania så bestyrte søsteren Inger som bodde på Hamar atelieret på Lillehammer. Dette gjorde hun en periode fram til Karen Grythe overtok atelieret etter Barth og fortsatte driften av det under hennes navn på 1890 tallet.⁴⁰ Grythe hadde fått sin utdanning hos Barth og jobbet her fram til bedriften ble solgt videre sammen med flere ansatte som utelukkende var kvinner. Barths atelier holdt til på Lillehammer og fotograferte fram til 1934 da Einar Valdø kjøpte bedriften og overtok alt av utstyr og plater.⁴¹ Da hadde atelieret blitt drevet i 66 år siden Josephine Grundseth startet den i 1868. Valdø hadde fotografi forretning i Lillehammer fram til 1963, da skalerte han ned og fortsatte kun med kopiering av bilder som var tatt.⁴²

³⁸ Hosar. 1988 S.114

³⁹ Bonge, S. 1980 S.145

⁴⁰ Bonge, S. 1980 S.180

⁴¹ Hosar. 1988 S.116

⁴² Hosar, 23/4/1977 S.14

Alvilde Torps atelier

Alvilde Torp var opprinnelig fra Hafslo i Sogn født i 1863.⁴³ Antagelig kom hun til Lillehammer i 1887 eller før da hun i *Morgenbladet* 1887 står oppført som gjest ved Gausdal høyfjellssanatorium da med underskriften Frk. Alvilde Torp fra Lillehammer.⁴⁴ Torp er oppført under folketellingen fra 1900 at hun bor med sin bror i Lillehammer Jens Torp som var distriktslegen og bodde i Lillehammer. I denne folketellingen er hun oppført med tittelen Fotografistinde.⁴⁵

Desember 1899 så står det annonsert i lokalavisen Lillehammer tilskuer at Alvilde Torp overtar Dahl & Vinsnes's atelier fra midten av januar. Vinsnes og Dahl var to kvinnelige fotografer som hadde holdt til i Lillehammer.⁴⁶ Alvilde Torp selger seg selv inn som en god fotograf i annonsen da hun har oppholdt seg flere år i utlandet ved et første rangs fotografisk atelier. Hvor i utlandet hun har jobbet er usikkert og har ikke vært mulig å finne noe om.⁴⁷ Torp får allerede i mars 1900 tre av sine bilder i lokalavisen *Gudbrandsdølen* her er det avfotografert tre eldre menn i forbindelse med en sak om «Norges eldste skiløpere». Dette er noen av de første bildene som er på trykk i lokal avisene, men den første saken med bilder som er tatt for *Gudbrandsdølen* og uten lånte bilde klisjeer.⁴⁸ Dette er trykkplater som ble brukt i aviser som istedenfor bokstaver, har bilder skåret inn i stål som trykkes på papiret med blekk.

Alvilde Torp bodde en periode i samme hus som atelieret sitt rett vedsiden av studioet fram til hun senere flyttet ut og leide en annen bolig lengere bort i byen. Men etter hvert så trekker Alvilde Torp seg ut av atelieret og selve driften går over til å bli styrt av Margit Stendahl og Karen Bjerke. En tidligere ansatt hos Atelieret til Torp mener Karen Bjerke var ved atelieret i omtrentlig 20år før hun overtok driften.⁴⁹ Dette vil si at hvis Karen Bjerke var ved atelieret siden starten av så tok hun over rundt 1907. Etter hvert utover engang på 1930 tallet så blir atelieret til Torp nedlagt. Torp sitt atelier ble tatt over av Østerrikeren Ferry Zemann i 1936.⁵⁰

⁴³ Historisk befolkningsregister, *Alvilde Torp*

⁴⁴ *Morgenbladet* 8/4/1887 S.2

⁴⁵ Folketellingen 1900 Lillehammer kjøpstad

⁴⁶ Hosar. 1988 S. 116

⁴⁷ *Lillehammer Tilskuer* 28/12/1899 S.3

⁴⁸ Ramberg, 1994, S. 194

⁴⁹ Hosar, 23/4/1977 S.14

⁵⁰ Thomassen. 2005 S.197

Slutten på de kvinnelige fotografene

De kvinnelige fotografene i Lillehammer hadde i 68 år fra 1868 til 1936 de største atelierene i byen og var de fleste år de eneste fotografene i byen og alle var kvinner. På disse årene ble det tatt mye bilder. Ikke bare portretter og bryllups fotografier. Alvilde Torp sitt Atelier var ett av disse atelierer som fikk flere viktige jobber opp igjennom årene. På 1930-tallet ble imidlertid atelierene til Torp og Barth solgt til Zemann og Valdø som med dette tok over og ble de dominerende på Lillehammer.

Det kommer fram i teksten til Fåberg og Lillehammer historie lag om de kvinnelige fotografene at med Zemann og Valdø gikk fotografien inn i en ny tid. Både Valdø og Zemann var yngre og hadde ny fotografisk teknologi med seg.⁵¹ Utstyret som Alvilde Torp og Barth sitt atelier brukte var utdatert og slitt. De kvinnelige atelierene hadde ikke klart å holde seg oppdatert nok til å kunne klare å konkurrere. Deres måte å drifte på hang nok etter og holdt seg nok mer til på den gamle måten. Utafra det som blir sagt i boken så virker det som at alt var gammelt i kvinne atelierene og at de ikke hadde holdt tritt med den teknologiske utviklingen på 20 årene og det tidlige 30-tallet.⁵²

Det er også en endring i kjønnsrollene i Norge fra den utviklingen vi så da det ble flere kvinnelige fotografer. Nå går dette mønsteret bort da det i mellomkrigstiden var en negativ innstilling til kvinner i arbeidslivet. Samt at når kvinner gifter seg så sluttet de vanligvis å jobbe. Så dette behovet for egen jobb for å livnære seg for kvinner faller mer bort. Siden det på denne tiden også ble flere giftemål så blir det da også mulig færre kvinner i fotografien. En annen grunn kan også være manglende rekruttering av kvinnelige fotografer så det blir da ethvert færre som tiden går.⁵³

Under denne perioden på 68 år hvor kvinnene dominerte innen fotografien i Lillehammer så har det kommet og gått mange fotografer. Disse kom fra flere steder, men mest fra lokale trakter, men det er noen som kom fra steder lengere unna. Eksempler på de som kom fra fjernere trakter er Torp fra Hafslo, Grundseth som kom fra Vadsø og Ingebjørg J. Engen som jobbet hos Torp kom fra Oslo. Atelieret som har hatt flest tilsatte er Barth med åtte stykker. Dette er inkludert søstrene selv og dette er de fotografene som har blitt funnet i kildene.⁵⁴

⁵¹ Hosar. 1988 S. 116

⁵² Hosar. 1988 S. 116

⁵³ Erlandsen, R. 2000 S.203-205

⁵⁴ Oversikt over fotografer med virke i Lillehammer – se Vedlegg 1 S.27

Hvilke og hvor mange bilder sitter vi igjen med etter de kvinnelige fotografene i Lillehammer?

Bilde materialet som vi sitter igjen med etter de kvinnelige fotografene er variert både på mengde fra hver enkelt og innholdet. Fotografiene kan bli funnet flere steder som på Nasjonalbiblioteket gjennom aviser og bøker eller fysiske bøker. Bildene er også brukt i bygdebøker og i flere nett artikler. Derimot er hovedsiden man finner de fleste fotografiene på Digitalt museum. Søker man på navnene til de forskjellige fotografene og får opp bilder. Det er enkelte ganger vanskelig å søke seg fram. Når man trykker på fotografen inne på et bilde er det sjelden alle bildene dukker opp selv om de er på digitalt museum. Forskjellige skrivemåter av et navn er også en utfordring. Ved å bruke søkene jeg har gjort etter de kvinnelige fotografene på Lillehammer så har jeg kartlagt fire Josephine Grundseth, Alvilde Torp, Charlotte Barth og Inger Barth. Her har jeg gått igjennom og sett hvor mange bilder det er, og hvor mange bilder det er av hvert motiv.⁵⁵

Bildene etter de kvinnelige er for det meste portretter da dette var hoved beskjeftigelsen. En samling som heller er motsatt og har mer landskaps og by- bilder en den har portretter og det er Lillehammer serien. Dette er en serie som er kreditert Lillehammer kommune da fotografen er ukjent og den inneholder Lillehammer motiv. Det er blant disse bildene det er trodd at flere kan være fra de kvinnelige fotografene i Lillehammer. Dette kommer fram i en e-post veksling med Maihaugen hvor man tror det er flere som er tatt av de kvinnelige.⁵⁶ Et annet argument for at det kan være en av kvinnene som har tatt bildene er at perioden på enkelte stemmer med da de var aktive. Men det er vanskelig å kunne trekke en konklusjon om hvem fotografen er utfra å se på noen av bildene da det er vanskelig å sette et år bildene er tatt. Selv da kan man ta feil av hvem fotografen kan være for bildene kan tross alt være fra noen helt andre også som kanskje kom utenbys fra.

De spennende motivene fra kvinnefotografene er mange det er tatt bilder av flere kjente personer og noen spesielle bilder. Alle disse er det ikke plass til å gå igjennom, så derfor må det velges ut noen som kan ses på mer i detalj.

⁵⁵ Oversikt over motiver fra Lillehammer – Se Vedlegg 2 S.28

⁵⁶ Damgård, C, Personlig kommunikasjon, 21. April 2021

Ser vi på bildene som er kreditert til kvinnene så ser vi mange bilder av kvinner. Mange av disse bildene er ordinære portrettbilder av kvinner. Derimot er det noen litt mer spennende bilder som stikker seg litt ut. Vi har blant annet bilder som viser aktive kvinner. Kvinner som på en måte er objekter i sine egen fotografi som med et bilde hvor det er tre kvinner på sykkel.⁵⁷ Det er også bilder som viser kvinner fra en mer politisk side. Det kan virke som at Torp var engasjert i kvinnekampen da hun fotograferer en større mengde kvinner i gågata på Lillehammer og i det som nå er kulturhuset banken sin festsal. Disse bildene ble tatt i forbindelse med Landskvinnestemmeretsforeningens møte i 1908.⁵⁸

Vi har også bilder som viser at de kvinnelige fotografene i Lillehammer var i om ikke samme vennekrets så var de nok bekjente og tiltrodd av den kulturelle eliten i Lillehammer. Et eksempel er da Sigrid Undset vant Nobelprisen litteratur og det strømmer til fotografer og pressefolk til byen. Men det er kun Torp sine folk får komme inn. Undset mente at pressefolkene setter hva som helst bladene.⁵⁹ Det er også et annet bilde som er tatt i forbindelse med når hun skal reise til Stockholm der er hun fotografert av Torp.⁶⁰ Bildet ender også opp i rikspresen og er trykket i *Aftenposten*. Dessverre er ikke Torp kreditert.⁶¹ Sigrid Undset kunne tydeligvis ikke fordra hennes offisielle portrett fra nobelprisutdelingen som er tatt av en kjent dansk fotograf Aage Remfeldt.⁶²

Så det kan vel ses på som en slags honnør til Torp ved at et portrett av en stor Dansk fotograf ikke var bra nok. Imens Torp derimot var en som ble bedt om å fotografere ved flere anledninger hos Undset.⁶³

Einar Valdø som overtok atelieret Barth fortalte at han kastet nesten alle platene han overtok og de fleste endte opp på forskjellige søppelfyllinger rundt om. Noen plater ble rengjort og tatt og brukt til byggingen av drivhus. Men noen bilder ble tatt vare på, de fleste av disse bildene er bybilder fra Lillehammer som er etter Charlotte Barth. Disse er noen få av platene som Einar Valdø tok vare på etter Barth sitt atelier. Noen av disse bildene ble brukt til Fåberg og Lillehammer historie lag sin årbok i 1988.⁶⁴

⁵⁷ Barth, I. [Fotografi] (ukjent år) – Se vedlegg 3 S.29

⁵⁸ Torp, A. [Fotografi] (1908) - Se vedlegg 4 S.30

⁵⁹ Hosar 1988 S. 116

⁶⁰ Torp, A. [Fotografi] (1928) – Se Vedlegg 5 S.31

⁶¹ Ring, B. 4/11/1928, S.1

⁶² Hosar 1977 S.14

⁶³ Hosar 1988 S. 116

⁶⁴ Hosar 1988 S. 119

Etter dette er det ingen som vet hvor disse platene har blitt av faktisk så var det uvisst hvor hele bildearkivet etter Einar Valdø befant seg i dag etter at han gikk bort i 1982.⁶⁵ Men etter å ha snakket med Øistein Lind som er Fotografmester ved Mesna Foto som er samme firma som Zemann opprettet så kom jeg i kontakt med datteren til Einar Valdø, Berit Thronæs. Hun kunne fortelle meg at ved nedleggelsen av Einar Valdø sitt atelier i 1963 så ble nesten alt sendt til den lokale søppelfyllingen. Dette er noe hun nå i ettertid har syntes var leit skjedde med bildene.⁶⁶

Da Ferry Zemann tok over Alvilde Torp sitt atelier i 1936 så får også disse platene samme skjebne som platene etter Charlotte Barth sitt atelier. Plater ble tatt ut i bakgården og en lærling ble satt til å knuse platene og dette gjorde han i flere dager.⁶⁷ Her er det samme situasjon som med bildene fra Charlotte Barth sitt atelier hvor det man sitter igjen med er disse prøvebildene, større reproduksjoner, bilder i bøker og aviser. Hos Zemann var også grunnlaget til at platene ble knust plassmangel.⁶⁸ Men var det utelukkende denne faktoren som spilte inn?

Grunnene kan være mange og gjennom arbeidet med å finne ut hvorfor har det kommet flere mulige grunner. Når jeg snakket med Øistein Lind så fortalte han om at glassplate negativene inneholdt sølv. Så mange glassplater ble knust for å utvinne sølvet fra de knuste platene.⁶⁹ Kan det være at bildene ble sett på som mindreverdige siden de var tatt av kvinner? Grunnen til at dette kan være en mulighet kan være at enkelte så på fotografi som en aktivitet som kvinner kunne drive med altså mer en hobby en et arbeide. Dette blir også nevnt av Susanne Bonge, siden kvinner ble forsørget av sine menn så var det ikke nødvendig med en stor inntekt da de kunne støtte seg på sine mens inntekt.⁷⁰

Det har dukket opp noen plater opp igjennom årene. Noen glassplater har blitt funnet og digitalisert. Nylig kom det inn noen plater etter lokal historikeren Kristian Hosar til Maihaugen som skal være etter Charlotte Barth. Disse platene har per april 2021 ikke blitt digitalisert og lagt ut på digitaltmuseum.

⁶⁵ Lillehammer Tilskuer 1982 S.7

⁶⁶ Thronæs, B, Personlig kommunikasjon, 21. April 2021

⁶⁷ Hosar. 1988 S. 119

⁶⁸ Hosar. 1988 S. 119

⁶⁹ Lind, Ø. Personlig kommunikasjon, 21. April 2021

⁷⁰ Hosar. 1988 S. 117

Konklusjon

Jeg har i denne oppgaven tatt for meg spørsmålet hvem var de kvinnelige fotografene i Lillehammer? Samt spørsmålet hva er det vi sitter igjen med av bilde materielle etter nesten 70 år med fotografering fra de kvinnelige fotografene.?

For hvem var nå egentlig disse kvinnene som kom til Lillehammer og startet opp fotografisk atelier? Det som er gjengangeren, er at de er unge kvinner som kommer til byen alene i alle fall når vi ser på Grundseth og Torp. Men hva deres faktiske motiv for å komme til byen var er ikke kjent da det ikke er gjort noe intervju eller lignende som har kunnet dokumentert dette. Men de kvinnelige fotografene i Lillehammer er en del av noe større nasjonalt. De er et resultat av endringer i ekteskapsmønstre og kvinner begynner å komme inn i arbeidsmarkedet. De kommer også i en tid hvor vi begynner å se feminismen komme til og kjemper for like rettigheter mellom, men og kvinner.

Dette varer i omtrent like lang tid som kvinnene har sitt virke i Lillehammer til kjønnsrollene så snudde igjen og kvinnen sin kjønnsrolle igjen gikk til å bli mer hjemmeværende og mindre selvstendig. I alle fall etter giftemål med en mann da det ble vanlig å slutte å jobbe selvstendig.

Gjennom oppgaven så har det kommet opp punkter som viser at dette var dyktige kvinner innen sitt yrke og viser til dette gjennom sitt arbeid. Kvinnene har også vist seg å ha en stor funksjon i lokal samfunnet gjennom dokumentering av folket og begivenhetene i distriktet. De dekker også et større område da de både er i Lillehammer, Gjøvik og Hamar. I tillegg til noen bilder fra andre steder i fylket. Dette samt hva som er igjen er det jeg har oppdaget etter jeg gikk mer i detalj etter det som var skrevet i Fåberg og Lillehammer historielag sin bok.

Men det som er igjen av 68 år med fotografering er lite etter med tanke på at det har vært tre større atelier i byen. Men det som er igjen av materiale viser et lite utvalg av hverdagen i Lillehammer. Det meste ble knust med unntak av noe da det ikke var interesse i å ta vare på alt dette materialet fra de kvinnelige.

Interessen for deres materiale kom først da det var for sent.

Kildeliste

1.0 Primærkilder

Digitalarkivet hentet 16/5/2021 fra <https://www.digitalarkivet.no>

1870 Digitalarkivet, Folketellingen 1870. Lillehammer kjøpstad Hentet 15/4/2021 fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053327000859>

1900 Digitalarkivet, folketellingen 1900. Lillehammer kjøpstad Hentet 16/4/2021 fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037075003080>

Historisk befolkningsregister, Alvilde Torp Hentet 17/4/2021 fra: <https://www.histreg.no/index.php/person/daid/pk00000002014066>

Historisk befolkningsregister, Alvilde Torp Hentet 24/4/2021 fra: <https://www.histreg.no/index.php/person/daid/pf01052295014058>

1.1 Intervju

Damgård, C, Personlig kommunikasjon, 21. April 2021

Doknæs, B, Personlig kommunikasjon, 21. April 2021

Lind, Ø. Personlig kommunikasjon, 21. April 2021

1.2Aviser

Hosar, K. (1977, 23. april) Kvinner dominerte i lang tid fotograffaget i Lillehammer.

Gudbrandsdølen

Hosar, K. (2003, 20. september) Distriktets eldste fotografier. *Gudbrandsdølen Dagningen*

Lillehammer tilskuer (1855 4. September) Clausen. *Lillehammer tilskuer*

Lillehammer tilskuer (1882, 17. Mai) Josephine Grundseth. *Lillehammer tilskuer*

Lillehammer tilskuer (1882, 14. Juni) Josephine Grundseth. *Lillehammer tilskuer*

Lillehammer Tilskuer (1882, 29. Juli) Josephine Grundseth & Søstrene Barth. *Lillehammer tilskuer*

Lillehammer Tilskuer (1899, 28. desember) Alvilde Torp. *Lillehammer Tilskuer*

Lillehammer Tilskuer (1982, 13. April) Einar Valdø; dødsannonse. *Lillehammer Tilskuer*

Ring. B (1928 4. November) Hos Sigrid Undset i hennes hjem *Aftenposten*

Morgenbladet (1887 8. August) Gjester ved høifjellssanatoriet i Gausdal fra 19de Juli til 6te August. *Morgenbladet*

1.3 Fotografi

Torp, A. (1908) LKSF. Lillehammer [Fotografi] Hentet 21/4/2021 fra

<https://digitaltmuseum.no/search/?aq=name%3A%2275416562-7EAB-410D-8D55-8CDA16BDDFBC%22>

Torp, A (1928) Portrett av Sigrid Undset [Fotografi] Hentet 15/4/2021 fra

https://www.flickr.com/photos/national_library_of_norway/6797071584/in/faves-170203314@N07/

Barth, I. (Ukjent år) Tre kvinner med sykkel. [Fotografi] Hentet 16/5/2021 fra

<https://digitaltmuseum.no/021017280452/tre-kvinner-med-sykkel>

Digitaltmuseum (2021) hentet 17/5/2021

Høeg, M./Preus museum, (2013) 100-Year-Old Private Photos Show Two Cool Women

Playing With Gender Roles. [Fotografi] Hentet 29/4/2021 fra

<https://www.flickr.com/photos/preusmuseum/albums/72157680340928856>

Ukjent fotograf (1900-1910) Interiør fotatelier, Inger Barth tar bilde av sine søstre Charlotte og Adeleide (Ulla) Barth, alle fotografer i Lillehammer. [Fotografi] hentet 14/5/2021 fra

<https://digitaltmuseum.no/021018405586/repro-interior-fotatelier-inger-barth-tar-bilde-av-sine-sostre-charlotte>

2.0 Sekunder kilder

2.1 Bøker

Bonge, S. (1980) *Eldre Norske fotografer*. Bergen: Universitetsbiblioteket i Bergen

Blichfeldt, L. (1985) *Mange kvinnelige fotografer. Gjøvik-glimt fra en svunnen tid II* Gjøvik: L.Blichfeldt

<https://www.nb.no/items/a283482f75e1d4a64913fea0988f0e0f?page=77&searchText=%22Josephine%20Grundseth%22>

Erlandsen, R. (2000) *Pas nu paa! : nu tar jeg fra hullet!* Våle: Forlaget Inter-View A/S

Hosar, K. (1988) *Kvinne fotografene. Fåberg og Lillehammer Vol. 9: Kvinnekår og grønt gull. Lillehammer: Fåberg historielag*. Hentet 15/5/21 fra

<https://www.nb.no/items/cbd31084f9556a6bca8fd4b59577d843?searchText=&page=117>

Larsen, P. og Lien, S. (2007) *Norsk fotohistorie frå daguerreotypi til digitalisering*. Oslo: Det Norske samlaget.

Leidulf, M. & Ryymin, T. (2018) *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lisen, B. (1987) *Kulturminner fra nyere tid: verneverdi og utvelgelseskriterier*. Riksantikvaren.

Ramberg, K. (1994) *I døgnets tjeneste: avishuset Gudbrandsdølen Lillehammer tilskuers historie. 1*. Lillehammer: Lokalthistorisk forlag

Thomassen, E.H. (2005) *Hilsen fra Lillehammer: Postkortutgivere i Storgata. Fåberg og Lillehammer Vol. 24: Miljø og miljøskapere*. Lillehammer: Fåberg historielag. Hentet 18/4/21 fra

<https://www.nb.no/items/0753acd2967a2ca2cf857c95b32fb6c5?page=195&searchText=%22Ferry%20Zemann%22>

2.2 Artikler

Ahlsen, Ø.B. & Phil, R. (2019, 29. November) daguerreotypi Erik Bolstad (Red.) *Store norske leksikon* Hentet 26/4/2021 fra <https://snl.no/daguerreotypi>

Andresen, T. & Nordlie, L. (2004, 10. Desember) Unike bilder fra ukjent fotograf. *NRK* Hentet 1/5/2021 fra <https://www.nrk.no/innlandet/unike-bilder-fra-ukjent-fotograf-1.40763>

Breen, M. (2008, 22. Oktober) -De første fotofeministene. *Dagbladet*. Hentet 28/4/2021 fra <https://www.dagbladet.no>

Dietrichson, S. (2019, 12. April) Kvinnelige fotografer er ofte ukjente. Hentet 1/5/2021 fra <https://kjonnsforskning.no/nb/2019/04/kvinnelige-fotografer-er-ofte-ukjente>

Digitalt museum (2015, 18. November) Marcus Thrane. Hentet 12/4/21 fra <https://digitaltmuseum.org/021036009029/thrane-marcus-moller-1817-1890>

Digitalt museum (2021, 1. Mai) Søk: Ukjent fotograf Hentet 1/5/21 fra <https://digitaltmuseum.no/search/?q=&aq=type%3F%3A%22photograph%22%20producer%3F%3A%22Ukjent%22&o=0&n=80>

Lønnå, E. (2019, 5. August) stemmerett for kvinner i Norge. Erik Bolstad (Red.) *Store norske leksikon* Hentet 24/4/21 fra https://snl.no/stemmerett_for_kvinner_i_Norge

Lønnå, E. (2019, 23. Oktober) Marie Høeg. Erik Bolstad (Red.) *Store norske leksikon* Hentet 28/4/2021 fra https://snl.no/Marie_Høeg

Ahlsen, Ø.B. & Phil, R. (2019, 30. September) Nicéphore Niépce. Erik Bolstad (Red.) *Store norske leksikon* Hentet 26/4/21 fra https://snl.no/Nicéphore_Niépce

Pihl, R. Djupvik, G. Bolstad, E. Og Eliassen, H. (2021, 6. April) Fotografi. Erik Bolstad (Red.) *Store norske leksikon* Hentet 26/4/21 fra <https://snl.no/fotografi>

Preus museum. (2015, 20. April) Thrane, Marcus Møller (1817 - 1890) Hentet 30/4/2021 fra <https://kulturnav.org/15f7fc79-2f2c-4280-ad5a-59e1dc1dc527>

Pryser, T. (2020) Marcus Thrane Erik Bolstad (Red.) *Norsk biografisk leksikon* Hentet 12/4/2021 Fra https://nbl.snl.no/Marcus_Thrane

Svinningen, T. (Ukjent år) Jakten på «ukjent fotograf». Hentet 1/5/2021 fra <https://www.preusmuseum.no/nor/Opplev-utstillingene/Tidligere-utstillinger/Krigstid/Jakten-paa-Ukjent-fotograf>

Vedlegg

Vedlegg 1 – Liste over fotografer som har hatt sitt virke i

Lillehammer

Navn	Kjønn	Ateleier	Fødselssted	Aktive år i Lillehammer
Grundseth, Josephine	K	Josephine Grundseth	Vadsø	1868 - 1882
Barth, Charlotte	K	J. Grundseth og Etef. C. Barth	Lillehammer	1870/80 - 1889
Barth, Inger	K	J. Grundseth og Etef. C. Barth	Lillehammer	Ca. 1870 og 1889/90
Bjerke, Karen	K	Charlotte Barths Atelier	Lillehammer	Ca. 1910 - 1930
Borud, Krisitine	K	Charlotte Barths Atelier	Vingrom	1912 -
Mathea Baadstø	K	Charlotte Barths Atelier	Tretten	1880/90- 1900
Doknæs, Margit	K	Charlotte Barths Atelier		1912 - 1927
Grythe, Karen	K	Charlotte Barths Atelier	Lillehammer	Ca. 1890 - 1935
Holtan, Rebekka	K	Charlotte Barths Atelier		Ca. 1930 - 1935
Engen, I. Justad	K	Alvilde Torp fotografiske atelier	Kristiania	1917 - 1935
Stendahl, Margit	K	Alvilde Torp fotografiske atelier	Lillesand	Ca. 1910/20 - 1934
Torp, Alvilde	K	Alvilde Torp fotografiske atelier	Hafslo	1887 - ca. 1915
Julin, Hilda	K	Hilda Julins Atelier	Lillehammer	1887/88 - 1923
Vinsnes	K	Vinsnes & Dahl		Ca. 1890 - 1910
Dahl	K	Vinsnes & Dahl		Ca. 1890 - 1910
Hoft, B.P	M	*Omreisende		Ca. 1860
Bøhmer, J.H	M	*Omreisende		Før 1870
Valdø, Einar	M	C.Barths Etef. og Fotograf E.	Alstahaug	1935 - 1963
Zemann, Ferry Karl	M	Mesna Foto	Wien	1934 - 1943
Lind, Gunnar	M	Mesna Foto	Narvik	1942 - 1979
Clausen	M	Omreisende	København	1855
Wiid, U.L	M	Omreisende		1855
Evenhaug, H.P	M	Atelier Evenhaug	Gausdal	1890-1892
Groth		Groth & Skari		1862 -
Skari		Groth & Skari		1862 -

71, 72

⁷¹ Bonge, S. 1980

⁷² Digitalarkivet (2021)

**Vedlegg 2 – Liste over motiver som er tatt av Kvinnelige
fotografer samt LH-Serien**

Oversikt over motiv til Kvinnelige fotografer Lillehammer					
Fotograf	Totalt	Portrett	Par	Gruppe	Annet
Josephine Grundseth	22	19	1	1	1
Charlotte Barth	74	58	7	7	2
Inger Barth	456	320	41	81	14
Alvilde Torp	55	33	8	14	0
Ukjent fotograf (LH-Serien)	218	3	3	12	200

73

Vedlegg 3 – Anno musea i Nord-Østerdalen/Barth, I. (Ukjent år)
Tre kvinner med sykkel

74

⁷⁴ Barth, I. [Fotografi] (ukjent år)

Vedlegg 4 – Maihaugen/Torp, A. (1908) Kvinner i tog i Lillehammer, Landskvinnestemmerettsforeningens møte Lillehammer 4.-5.juli 1908

75

Vedlegg 5 – NB/Torp, A. (1928) Portrett av Sigrid Undset

76

⁷⁶ Torp, A. [Fotografi] (1928)